

*MƏQALƏ***Elnarə Akimova**

Uşaq ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, dosent
akimovaelnara@mail.ru

52*1 (16) 2020***Heç nə haqqında roman, yaxud
«XX əsrin yüz ən yaxşı kitabı»ndan biri**

İtalyan yazıçısı Dino Bussatinin fərqli süjet xəttinə, zəngin təsvir vasitələrinə malik olan “Tatar çölü” əsəri “XX əsrin ən yaxşı 100 kitabı” siyahısına daxil olub. Əsər həyatın mənasını, əslində mənasızlığını ədəbiyyatın dili ilə ifadə etməyə gücü yetən nadir mətnlərdəndir. Eko “Qızılgülün adı” əsərində yazır ki, mən bu əsəri kitabın ilk yüz səhifəsini oxumağa səbri çatanlar üçün yazmışam. Busatti də sanki insanın səbri üzərində təcrübə aparır. Sonluq isə möhtəşəmdir və müəllif sadıq oxucusunu bir ömür boyu onu tərk etməyəcək təəssüratla mükafatlandırır.

“Tatar çölü” haqqında adətən belə bir fikir deyirlər: heç nə haqqında roman. Əslində isə roman həyatın mənasızlığını, absurdluğunu, heç nə olduğunu ibrət edən əsərdir. Bir də böyük insan tənhalığı var əsərdə. Bussati bu romanı 1940-cı ildə yazıb və əsərdəki hadisələrin başlanğıc tarixi 1907-ci il göstərilir. Bu dövərdə bədii düşüncə yeni tənqüd modelləri axtarışında fərqli fəaliyyət sferasına daxil olurdu. Qərbdə sosial anomaliya ilə ekzistensialist fəlsəfə məşğul olarkən, əksər ölkələrin dünyaya, insanla yeni münasibətlər sistemi yaratmağa çalışan fəlsəfi-estetik fikrində sərt realistik boyalar üstünlük qazanmağa başlayırdı. Belə bir məqamda Dino Bussatinin “Tatar çölü” əsərini meydana qoyması bir tərəfdən, yazıçının uydurulmuş miflərə qarşı ironiyasını bədii təcəssüm predmetinə çevirirdisə, digər tərəfdən həmin dövr üçün xarakterik olan insanın dünyadan təcrid olunması, özünə qapanması, özünə yer tapa bilməməsi hallarını qabardırdı.

Həqiqi mənada, Tatar çölü Bastiani qalasının yerləşdiyi ərazidir. Tarixi məqamla-

rına görə belə adlanır. Burada olan əsgər-zabit heyəti daim şimal tərəfdən, Tatar çölündən onlara qarşı hücumun olacağını ciddi şəkildə gözləyib bütün ömürlərini döyüş həyəcanına köklənməklə keçirirlər. Hücum isə olmur, beləcə insanlar gözləyə-gözləyə qocalır, arzu və ümidlər heçə dönür. Məcəzi məna artıq burdan nəşət edir. Tatar çölü hamının içindəki mənəvi ərəzinin, ümid dünyasının adıdır. Burada artıq səhra adının simvolik mənası da üzə çıxır. Zaman qum saati kimi axır, ömürlər puça, əslində heçə dönür.

Əsərdə paralellik hökm sürür, amma bu paralelliğin mahiyyəti başlıca olaraq, oxucu nəzərlərində, oxucu duyumunda ehtiva olunan amillə bağlıdır. Əsərin əvvəlində biz bunları Ortisin fikirləri kimi oxuyanda hələ heç bir təəssüf hissi yaşamırıq. Çünki nə olacağını, bizi nəyin gözlədiyini bilmirik. Biz də Covani Droqo kimi nəyinsə olacağı, oxucunu əyləncəli, təlatümlü süjet xəttinin gözlədiyi ümidi ilə yola çıxırıq. Əsərin sonunda bu sözlərin Droqonun dilindən səslənişi isə təəssüf, ağrı, susqunluq kimi hislər yaradır içimizdə. Çünki bu dəfə Droqo yola çıxmır, yoldan qayıdır. Həm də necə? Xəstə, qoca, yararsız şəkildə. Onun bütün ömrü gözlərimiz qarşısında keçdiyi və heç olduğu üçün sonda Droqonun gənc zabitə söylədiyi sözlər yeni bir mənasızlığın, növbəti puç olacaq ömrün başlanğıcına işarə kimi mənalanır.

Romanda ciddiyyəti insanlar məcbur olmadan, özləri-özləri üçün yaradırlar. Qaladakılara elə gəlir ki, onlar Bastiani qalasını qorumaqla ölkənin xilaskarıdır, ölkənin təhlükəsizliyi onların əlindədir. Buradan getmək imkanı olan belə getmir. Məsələn, dərzi Rostomiviç, onun qardaşı. Hər qarşısına çıxana deyir ki, mənim buradan getməyimə az qalıb. Amma məlum olur ki, hər gün bu sözü deyə-deyə on beş ildi qalada qalırlar. Yaxud Anqustian imkanı olduğu halda getməkdə məna görmür. Palkovnik Filimore ümidinə köklənərək yaşayır. Yaxud o biri insanlar. Qala əsərdə həm də bir tale kimi simvollaşır. Sən qaçmaq istəsən belə qaça bilmirsən. Hamı hər an hücum, təhlükə gözləyir. Amma bunu deyənlər belə bilirlər ki, hücum filan yoxdur və olmayacaq. Buna baxmayaraq, ciddi görkəmdə, bütün hərbi qanunlara riayət edərək qalanın mühüm strateji məkan olduğunu sərgiləməyə çalışırlar. Hələ romanda parol məsələsi ilə bağlı epizod var. Mənasız bir məsələnin bu qədər ciddiyyə alınması oxucunu da çaşdırır. Deməli, parol hər gün, gündə üç dəfə dəyişdirilir, qalaya giriş-çıkış yalnız parolu bilən zabitlərə müyəssər olur. Əgər həmin adam parolu unudarsa, əsgərlər qalaya daxil ola bilmirlər. Sanki hər gün ağır döyüslərdən keçən ordu obrazı yaradırlar. Don Kixot yel dəyirmanları ilə vuruşan kimi bunlar da özlərini hücum xəbərinə, tatarlarla müharibəyə səfərbər edirlər. Müəllifin dediyi də budur, daim müdafiəyə öyrəşən insanlar həmişə bu əzmdə olacaqlar. Ciddiyyət olmadığı yerdə belə ciddi görkəm almaq onların düşüncə və həyat tərzinə çevrilir artıq.

Dino Busattinin romanındakı zaman anlayışını Salvador Dalinin “Əriyən saatlar” tablosunun bədii nümunəsi hesab edənlər haqlıdırlar. Hər iki sənət nümunəsini ortaq edən məqamlar var. Tablodakı qarışqa zaman içində çürüməyə, səhra sonsuzluğa, əriyən saatlarda yox olan zaman boşluğa, budaqsız ağac huzura işarə olduğu kimi, romanda da şəhərdən xeyli uzaqlıqda yerləşən qala həm huzur, həm də qoynuna aldığı əsgərləri özündə “çürütdüyü” məkan, üstəlik zaman axışına rəmz olaraq mənalanır. Əsərdə vaxt elə sürətlə, həm də hissedilməz bir sürətlə keçib gedir ki, düzü, zaman anlayışının fərqi varmırsan. Yazıcının ustalığı da elə bundadır. Oxucu zamana deyil,

zamansızlığa köklənir, talesizliyi izləyir, nəyəsə ümid edir. Hər dəfə nəyinsə dəyişəcəyinə ümid edə-edə səhifələri çevirir. Axı inanılmazdır, 290 səhifəlik bir kitab elə qum saati kimi boşuna axıb gedən zaman üstə qurulub?! Amma romanın təhkiyəsi elə cazibəlidir ki, C.Droqonun əvvəlcə dörd aylıq gəldiyi xidmət həyatının necə dörd ilə çevrilməsi, daha sonra isə otuz ildən artıq zamanı adlaması bir göz qırpmında baş verir sanki. Onu da qeyd edim ki, yazıçının təhkiyəsini usta şəkildə qorumaqla bu əsəri dilimizə tərcümə edən yazıçı Aslan Quliyevdir.

Romanda zamanın sürətlə keçib getməsini andıran çox gözəl bir fikir var: “Zaman o qədər sürətlə qaçırdı ki, onun ruhu qocalmağa macal tapmamışdı”. Amma yazıçı bunu yalnız vaxtın axışında təsvir etməklə kifayətlənmir, qəhrəmanın fiziki varlığında belə zamanın axışı dərin izlər qoyur. Əsərdə bir neçə səhifənin sətirləri arasında müəllif bunu usta şəkildə təcəssüm etməyə nail olur: Droqo daha pilləkənləri iki pillə birdən qalxmır, atını daşlı meydanda irəli-geri qovmur, kart oynamaqdan imtina eləyir. Çünki Covani üçün gənclik şövqü bitir, heç nə onu əvvəlki kimi özünə cəlb edə bilmir.

Bu gün dünya, hər yer “Tatar çölüdür”, əslində. Savaşlar, müharibələr, qırğınlar, dünyanın dörd bir tərəfini sarmış qan səhnələri. Əksinə, dünyanın indi Covani Droqolara ehtiyacı var. Peşəsinə layiq, hərbi qüruruna malik, bütün ömrünü bu qürur uğruna fəda edə biləcək insanlara ehtiyacı var. “Tatar çölü” əsəri 1940-cı ildə yazılıb. O zaman ki, dünya “Tatar çölü”nə dönməyin ərafəsində idi və tezliklə döndü də. Amma əsərin daha dərin mənası axı zamanın mənasızlığı ilə əlaqədardır. Bir dəfə elmi məruzələrimin birində yazmışdım ki, çağdaş insan darıxır, çünki o, əzabların Pandora qutusudur. O, hər andan nəsə gözləyir, nəyisə dəyişəcəyinə ümid edərək yaşayır. Bu ümid uğruna yaşayaraq bir də görür ki, son dayanacağı az qalıb artıq.

Qalada yaşayanlar zamanın əsirləridir, burada keçən hər gün onları olum nöqtəsindən ölüm nöqtəsinə yaxınlaşdırır. Amma məgər həyatda belə deyilmi? Hər kəsin həyatı bu arifmetika üstündə qərarlaşmayıbmı? Bastiani qalası bu mənada, insan ömrünün, həyat axışının sadə və kiçik modelidir. Müəllif bu adi həqiqəti daha dolğun ifadə etmək, qabarıq şəkildə göstərmək üçün sadə, dəbdəbədən uzaq bir məkan seçir. Tatar çölü, Bastiani qalası - ucsuz-bucaqsız təklik, azlıq simvolikası...

Covani Droqo hər şeydən əvvəl leytenantdır. Hərbi qüruru var. Bu qürur ona əks hərəkət etməyə imkan vermir. Elə qalada bütün ömrünün keçirmək əzmi də qürurundan irəli gəlir. Xatırlayırsınızsa, əsərin əvvəlki hissələrində mayor Matti ilə söhbət zamanı o, özünü yalandan xəstəliyə vurmağı qüruruna sığdırmayaraq bundan imtina edir. Eyni qürur hissilə o, qalaya gəldiyi ilk günlərdə anasına yazdığı məktubda da fərqli davranır. Ürəyi darıxmaqdan partlamaq dərəcəsinə gəlsə belə, anasına hər şeyin yaxşı olduğunu, qaladakı həyatın çox gözəl keçdiyini yazır. Covani Droqonu dəyərli edən də, məhz, içindəki qürur duyğusudur. Eyni zamanda Tatar çölünün sirli, vəhşi cazibəsi çəkir onu. Tək onu yox, qalada əksər xidmət edən şəxsləri. Droqo da tərxis olunmaq məqamı gələndə çölə baxır, şeypur səsinə qulaq kəsilir, ətrafdakı hər şey ona əlçatmaz görünür nəsə və o, hətta bir gün sonra buna peşman olmasına baxmayaraq, qalada qalmaq qərarını verir. Ümumiyyətlə, Covani Droqo romantik qəhrəmandır. Onun faciəsində bir az da laübalı xarakteri, daxilinə qapanıb qalması çox rol oynayır. Bütün günü əlində baxış borusu şimal çölünü seyr etməklə keçirir, baharın gəlişini həsrətlə gözləyir, qarın əriməsi onda yeni ümidlərin oyanışı üçün vəsilə olur. Həzin xəyallar

qanadında üzür. Özü də bu xəyallar onu çox vaxt gərgin iş həyatının içində yaxalayır. Ən çox arzuladığı nəsnə dəniz kənarında əsrarəngiz sarayın olmasıdır. Droqo hər dəfə getmək haqqında fikirləşir, amma buna çalışmır, cəhd etmir, qaladakı mühafizəkar şərait onu yenidən cəzb edib orada qalmasına səbəb olur.

Qalada xidmət edən bütün insanların içində bir ümid közərir. Belə bir cümlə oxuyuruq romanda: “Qalanın divarları köhnədir, toplar köhnədir, burda nə varsa, hamısı köhnəlib, yalnız əsgərlərin ürəkləri cavandır”. Bu mənada, cavan ürəklərin ümid işığına köklənməsi təbiidir. Qaladakı insanlar bu ümidə görə bütün ömürlərini verirlər. Niyə? Çünki qalada hər kəsin həyatı eyni xətt, eyni tale boyunca davam eləyir. Onlar azacıq qaraltı, işarə görən kimi sevinir, hücum əmrinə köklənir, heç olmasa bircə dəfə də olsa döyüşüb ömürlərinin bihudə getmədiklərinə inanmaq, axıb gedən illərinə mənə qatmaq istəyirlər. Burada onların həyatına yeganə rəng qatan nəsnə səhradan tatarların hücumu ola bilər ki, həm hərbi rəşadətlerini göstərsinlər, həm də ömürlərinin bada getmədiyinə özlərini inandırınlar. O da baş tutmur. O zaman baş tutur ki, onlar artıq qocalıb döyüş üçün yaramırlar. Belə... Taleyin amansız ironiyası.

Hətta polkovnik Filimore belə, bircə dəfə də olsun şimaldan hücum olmasını, hamının ümiddən qurtulmasını çox arzulayır. Bir məqamı da deyim ki, qalada xidmət edənlərin hər biri döyüşdə həlak olmağı şərəf bilirlər özlərinə. Bu onların sadəcə mənəsizliyə üsyanı kimi qəbul edilməlidir. Həddər yaşamaqdansa, döyüşdə əsgər kimi ölmək yaxşıdır. Romanda bir epizod var, leytenant Anqustina sərhəd xəttinin müəyyən edilməsi zamanı dağın zirvəsində, tufanın burulğanlarında həlak olur. Bu, qaladakı əsgərlərdə həsəd doğurur, onlar bunu mənalı ölüm adlandırırlar: “O, elə bizim hamımız kimi nə düşmənlə döyüşdü, elə bizim hamımız kimi nə də müharibə gördü. Amma hər halda, döyüşçü kimi həlak oldu. Məsələ budur!”

Droqo da belə düşünən ləyaqətli zabitdir. O, ömrünün bu qalada boşa getmədiyinə inanmaq istəyir. Bu vuruş da ona daha çox öz ömrünün təsəllisi kimi lazım olur. Heç olmasa özü özünü inandırmaq istəyir ki, əsgər kimi qalanın müdafiəsində olub, şücaət göstərüb, təltif olunub. Bunlar hərbi düşüncəsi, arzuları üçün normal hal sayılmalıdır.

Qalada ətalət hökm sürür, ab-hava isə amirandır. Hücum filan yoxdur, müharibə təhlükəsi boş illüziyadır, əsgərlər isə hər gün döyüş hazırlığı ilə bağlı ciddi təlim keçirlər, mənasız istehkamlar qururlar. Onlar döyüşə can atan zabitlərdən heç nə ilə diqqəti cəlb eləməyən qarnizon qulluqçularına dönürlər. Droqo da həmçinin. Üsyan etmir, taleyini dəyişməyə çalışmır, eləcə olacaqların axarına qarışıb onları dinməz-söyləməz qəbullanır. Bu mənada, yazıçı insanın ömrünü mütiliklə sona verməsinə hardasa ironiya edir. Biz bunu ironiya adlandıraq, amma həm də belə deyil axı. Ömür onsuz da bir gün bitir. Hamı üçün bir gözləmə, darıxma nöqtəsi var. Bir də gəlib çatdığı sonluq. Ekzistensial məqamlar: mən bu ömrü necə yaşadım? Droqo da sonda özünə bu sualı verir və təsəllini onda tapır ki, vicdanlı, təmiz bir ömür yaşayıb.

Qalanın çox darıxdırıcı olması səbəbindən hərbi qulluqçuları cəlb etmək naminə burada bir gün iki gün kimi hesablanır. Yəni, heç olmasa bu yolla cəlb etmək istəyirlər hərbi qulluqçuları. Əsərdə belə epizod var. Zabit Ortis biləndə ki, Droqo qalaya öz istəyi əsasında gəlməyib, məhz göndərilib, buna çox təccüblənir. Bu məqamı da müəllifin növbəti işarəsi kimi anlamaq olar. Droqo ona həvalə olunan taleni yaşayır, sadəcə. Belə bir taleni qalaya yeni gələn zabit Moronu da gözləyəcəyi istisna deyil. Romanda

bunun ilkin əlamətləri də sezilir. Droqonun qalaya yeni gələn gənc zabitlə danışıb onu vaxt var ikən burdan uzaqlaşdırmağa çalışmaq cəhdi alınmır, hər dəfəsində söhbət baş tutmur. Niyə? Çünki taleyə müdaxilə lüzumsuzdur, o seçilmir, özü seçir.

Hər halda zaman və aradakı boşluq öz işini görür. Romanda bu, əsasən belə əlaqələndirilir. Droqo dörd illik xidmətdən sonra iki aylıq məzuniyyətə qayıtdıqda evi də qala kimi donuq görür, nə anası qocalıb, nə də sevdiyi qız Mariya. Amma anasının münasibətində dəyişiklik olmasa da Droqo hiss edir ki, əvvəlki həssaslıqdan əsər-əlamət qalmayıb. Əvvəllər onu addım səsindən tanıyıb oyanan anası indi Droqonun çağırışına hay vermir. Bu təlatüm həm də Covaninin öz içində gedir. O da əvvəlki olmadığını hiss edir. Əslində dörd il keçmişdi, amma Covani düşünür ki, dostlarının hər şeyi əldə etməsinə rəğmən o, heç nəyə nail olmayıb. Və buna heç can atmır da. Məsələn, Mariya ona Hollandiyaya gedəcəklərini deyəndə həm özünün, həm də qızın həyatını dəyişmək üçün bircə “getmə” sözünü demək lazım olduğunu bilir. Amma demir, əksinə qızı getməyə bir az da həvəsləndirir. Çünki Covaninin içində Bastiani qalasının əsir havası hökm sürür. O, yenidən ora qayıtmağı düşünür. Hətta şəhərə ikinci məzuniyyətində Droqo ona verilən bir aylıq vaxtın ancaq iyirmi günündən yararlanır. Məzuniyyət vaxtı bitməmiş şəhəri tərk edib qalaya geri dönür. Çünki şəhər həyatı ilə qala arasında heç bir fərq görmür. Əsərdəki bu məqam mənə Barikkonun “Yeni əsr” adı ilə tanıdığımız romanını xatırlatdı. Bütün həyatını gəmidə keçirən pianoçu tək bircə dəfə sahilə çıxmaq qərarına gəlir və limana düşməmiş geri qayıdır. “Sən orda nə gördün ki, qayıtdın” sualına cavabı belə olur: “İş bundadır ki, mən orda heç nə görmədim”. Droqo da bu fərqi görmədiyi üçün geri qayıdır. Eyni zamanda Covani obrazında qəribə bir tənhalıq sezirik. Bu tənhalıq o, qalaya gəlməmişdən hakim olur ruhuna. Diqqət eləsək görərik ki, roman qəhrəmanının sıxıcı, darıxan məqamlarının təsviri ilə başlayır. Covani Droqo heç qalaya getməmiş darıxır. Hərbi akademiyaq küssəli, yeknəsəq günləri, illəri haqqında düşünüb təəssüflənir. Düzdür, indi onun üçün yeni bir həyatın başladığını bilir, “amma hər halda Covanni Droqo ən yaxşı illərinin, ilk gənclik illərinin artıq qayıtmayacağını hiss eləyirdi”. Hətta özünü ona görə də qınayır ki, anası ilə görüşəndə onun üzünə qayğısız halda gülümsəyə bilmir. Bu nə idi? Qəhrəmanın xarakterindən irəli gələn – ancaq neqativə köklənmək duyğusumu, yoxsa müəllifin bədii priyomu? Hər halda əsərin sonluğu, obrazın aqibəti məhz ilk səhifələrdə ehtiva olunur: “hər şeydən güclü qəribə, onu rahat buraxmayan hiss, hansısa fəlakətli hadisələrin ola biləcəyinin ürəyinə dammasıydı, sanki gedər-gəlməzə yola düşürdü”.

Dino Bussati ona görə reallığı tünd və çılpaq boyalarla təsvir edir ki, atmosferi daha aydın nəzərə çarpdıra, oxucuda təəssüf, üzüntü oyada bilsin. Və mənəcə, buna nail olur. Əsərdən uzun müddət qopmaq olmur. Şüuraltında hədsiz şırımlar açır. Əsəri bir tale kimi qavramağa başlayırsan. Özü də bu insanın yalnız darıxdırıcı, tənha anları ilə bağlı məsələ deyil, hətta bu gün xoş, mənalı olan nəşə sabah, ya birigün mənasızlığa qarışır. Platon nə deyirdi? Deyirdi ki, su qalxanda balıqlar qarışqanı yeyər, su çəkildə qarışqa balığı. Amma hər iki halda “əsas suyun axışı”dır. Yəni bütün hallarda ömür su kimi axıb getmədədir və Bussatinin nasir kimi ustalığı da bu zaman axışını bir ömrün timsalında uğurla ifadə etməsindədir.

Bu qədər aldanışın və tənhalığın içində Droqo sadəcə ləyaqətli əsgər olmağa çalışır. Otuz ildən artıq bir zamanını qalada xidmətə sərf edir. Sonda Simeoninin yeni

gələn zabitləri yerləşdirmək üçün onu otağından çıxarmaq, şəhərə yola salmaq istəyini biləndə keçirdiyi həyəcan da bununla bağlı olur. O, döyüşdə olmaq istəyir, keşik çəkilməsinə nəzarət etməyə belə razı olur, təki onu qaladan qovmasınlar. Droqo sadəcə işinə vurğun, mətin bir əsgərdir əsərdə. Həmişə qüvvədə olan “bütün yaxşılıqlara görə ölüm” aqibətidir bu. Covani də bu aqibəti yaşayır. Yazıçı bütün ömrünü fəda vermənin qarşılığında insanı heç də həmişə mükafatın gözləmədiyini vurğulayır.

Əsərdə yuxu motivi qabarıqdır və əksər obrazların hekayətləri ilə bağlı təsvirini tapır. Bu da təbiidir. Çünki qaladakı insanların həyatı darıxmaqla, gözləməkdən yorulmaqla, xəyallar, illüziyalar içində yaşamaqla keçir. Gündüz şüuraltında yaşadıkları hallar gecələr yuxularında yenidən təzahür edir. Əksər vaxt da xoşbəxt, qayğısız, gülümsər, rahat. Reallıqda olduqlarının tam əksinə. Covaninin də qocalmış, yorğun, əzgin ruhu geriye dönümdə fərəhli olan ancaq bir dövrə tutuna bilərdi - ömrün ən saf, bakirə, məsum uşaqlıq çağlarına. Onu kənardan seyr edən zabit isə bir neçə yozuma imkan yaradır. Bu, onun taleyi mənasında anlaşıla bilər. Böyüyüb bu uşağı hansı gələcəyin gözlədiyini bildiyi üçün halına acıyır. O, həm də Droqo kimi uzun illər əvvəl ömrünü qalada bada verən zabitlərdən biri olaraq simvollaşır. Çünki Droqo bu taleni yaşamağa müncər olmuş tək zabit deyil.

Droqo qalaya gedən yolda Ortislə qarşılaşır. Ortis onu yoldan çəkəndirməyə çalışır. Droqo da eyni sözləri qaladan qayıdarkən orda qulluq üçün yeni göndərilən əsgərə deməli olur. Yəqin ki, həmin əsgər də eyni sözləri iyirmi ildən sonra qalaya gələn növbəti əsgərə deyəcək. Beləcə, ömürlər darıxa-darıxa puç olacaq. Roman da məhz bu məqama işarə kimi yazılıb. Biz sadəcə bir əsgərin – Droqonun timsalında bu ömrü izləməli oluruq. Amma Ortisin də, yeni gələn əsgərin də həyatı eynixətlidir. Və nəhayət, onların hər biri ümumən insanlığın ömür yolunun bariz örnəkləridir. Dünyaya gəlmək, hər zaman ümidlə nəyi isə gözləmək, gözləyə-gözləyə qocalmaq və ölmək... Biz bir ömür nümunəsində həyatın boşluğu üzərində düşünürük.

Sonluq, doğrudan da, fəci, sarsıdıcıdır. Bütün ömrünü döyüşü gözləməklə bitirən Covani bir karvansara köşəsində, yataqda xəstə və tək ölməyi özünə sığışdırmır. Ölümə belə döyüşçü ruhu ilə təslim olur. Kresloda oturur, mundirinin boyunluğunu hamarlayır, pəncərədən çölə baxır və beləcə dünyanı məğrur bir qürurla tərk edir. Heç olmasa son məqamda inanmaq istəyir ki, o ömrünü bihudə yaşamadı. Bu özünüaldatma təəssüf doğursa da, Droqonun timsalında həyatın gücünə, ümid hissəsinin sonsuzluğuna inandırır. Covani Droqonun ölümü gülər üzlə, son hərbi qürurunu toplayaraq qarşılaması və özünü inandırması ki, onun vicdanı ləkələnməyib və Allah onu bağışlaya bilər, əsərin gəlib çatdığı ən gözəl dünyanıdərək məqamıdır, zənnimcə.

Dünya romanlarında əlyazma motivindən çox istifadə olunur. “Böyük sirtin oxunuşu” anlamında. P.Koelyonun “Kimyagər” əsərində qəhrəman sadə bir həqiqəti dərk etmək üçün dünyanı dolaşmalı olur, inam və inadla ona çatmağın mümkünlüyünü göstərir. Bu əsərdə isə qəhrəman sadə bir həqiqəti ömür boyu gözləyir. Onu tapanda isə həyatını itirmiş olur. Nəyəsə nail olmağa cəhd belə eləmədən ömrünü gözləməklə bitirir. Bu, elə hər kəsin boyuna biçilən ömür yoludur. Nə fərqi var, hamımız hansısa qalanın içində ömrü xərcləyə-xərcləyə yaşlanmırıqmı? Daim nəyisə, hansısa dəyişmələri gözləməklə keçir ömrümüz. Hamının həyatı əslində, vaz keçə bilmədiyini Bastiani qalasıdır.